שרידים מהתקופות הרומית עד הצלבנית בטבריה, מלון אביב

אורן זינגבוים, אמיתי אהרוני ודינה אבשלום־גורני

בשנים 1996 ו־2008 נערכו שתי עונות חפירה במלון אביב בטבריה מטעם רשות העתיקות ובמימון האחים ממן שירותי תיירות, לפני הקמת אגפים חדשים במלון.[1] מלון אביב, הממוקם בצדה הדרומי־המזרחי של טבריה על כביש 90, מצפון לבית העלמין הישן, בנוי על מדרון המשתפל במתינות מזרחה אל הכנרת. נפתחו שני שטחי חפירה (A, B), שהמרחק ביניהם הוא כ־30 מ׳ (איור 1). מאמר זה מסכם את הממצא משתי עונות החפירה; תיאור הממצא משטח A מבוסס על רשימות ותכניות של מנהל החפירה שם (ר׳ הערה 1).

בחפירה זוהו חמש שכבות: שרידי בנייה מהתקופה הרומית (שכבה 5; 50 לפסה״נ עד סוף המאה הג׳ לסה״נ); קטע של רצפת פסיפס, שרידי מבנה וברכה מטויחת מהתקופות הביזנטית–האומיית (שכבה 4; המאות הד׳–הח׳ לסה״נ); קטעי קירות מהתקופה העבאסית (שכבה 3; המאות הט׳–הי״א לסה״נ); ברכת אגירה ופינה של מבנה מהתקופה הצלבנית (שכבה 2; המאות הי״ב–הי״ג לסה״נ); ושרידי מבנה מודרני ופסולת (שכבה 1; המאה הכ׳).

בחפירה נמצאו 24 מטבעות, 14 מהם זוהו (ר׳ נספח 1),[2] שברי זכוכית (ר׳ גורין־רוזן, להלן) וכלי חרס מהתקופות הרומית עד האומיית; לכלי החרס מהתקופות העבאסית והצלבנית, ר׳ Stern, this volume.

החפירה (תכניות 1, 2)

שכבה 5: התקופה הרומית

נתגלו שרידי בנייה בשני השטחים. השרידים בשטח A תוארכו לתקופה הרומית המאוחרת, ואילו בשטח B השרידים תוארכו לתקופה הרומית הקדומה.

שטח A

בשטח זה, שנפגע מכלי מכני, נחשף נדבך אחד מפינה של מבנה (W66), שאליו נסמכה רצפת גיר כתוש (L57).

---

[1] החפירה בשנת 1996 נערכה בצד המערבי של המלון (שטח A; הרשאה מס׳ A-2586), בניהולו של אמיתי אהרוני, ובשנת 2008 נערכה חפירה נוספת בצד המזרחי של המלון (שטח B; הרשאה מס׳ A-5395), בניהולם של אורן זינגבוים ומשה הרטל. סייעו: יוסי יעקובי (מנהלה), טניה מילצ׳ן ורבקה מישייב (מדידות ושרטוט), דינה אבשלום־גורני (קרמיקה מהתקופות הרומית–האומיית), עדנה שטרן (קרמיקה מהתקופות העבאסית והצלבנית), יעל גורין רוזן (זכוכית), דני שיאון, רוברט קול ודונלד צבי אריאל (נומיסמטיקה), חגית טחן (ציור קרמיקה) ואורן זינגבוים (צילום). שושנה ישראלי ערכה את המאמר.

[2] דני שיאון ורוברט קול זיהו את המטבעות ודונלד צבי אריאל כתב את הדוח. אריאל ברמן זיהה את מטבע מס׳ 12. המטבעות נוקו במעבדת רשות העתיקות בידי ראיסה ויניצקי והילה רוזנשטיין. קלרה עמית צילמה את מטבע מס׳ 11 (איור 17).

איור 1. מפת איתור של החפירה במלון אביב (שטחים A ו־B) וחפירות סמוכות.

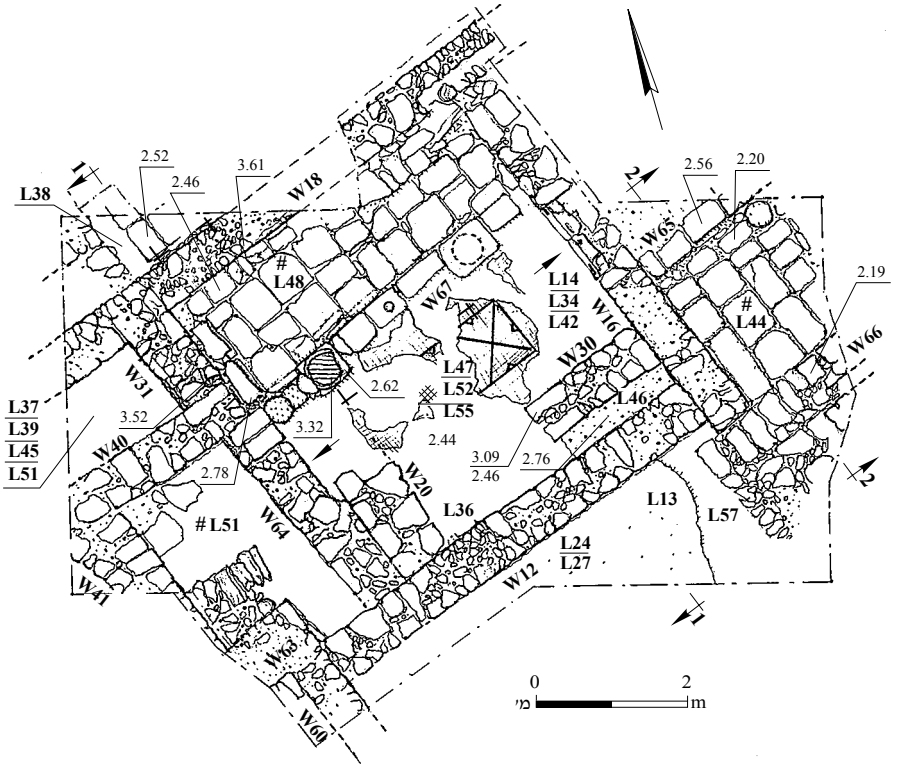

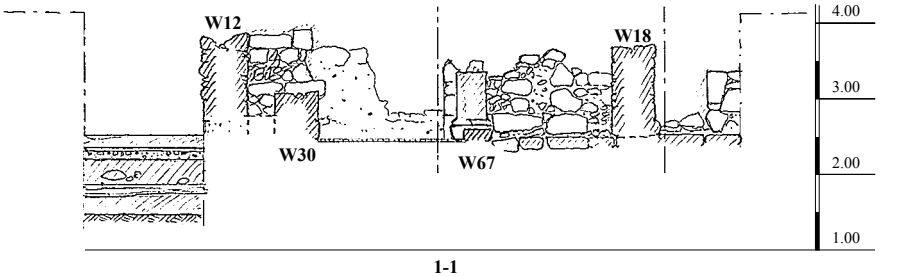

1-1

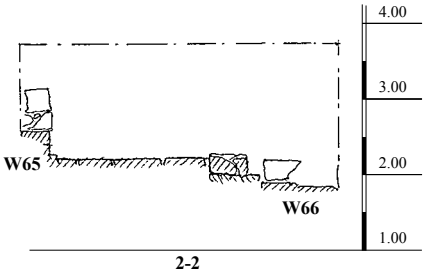

2-2

תכנית 1. שטח A, תכנית וחתכים.

שטח B (איור 2)

נתגלו שלושה בדלי קירות (W12, W4 ו־W3; איורים 2–4), הבנויים מאבני גוויל מעל שכבה של חלוקים ואדמה כהה קשה (L128, L106).

שכבה 4: התקופות הביזנטית–האומיית

שטח A (איורים 5, 6)

נחפר חלק ממבנה, והובחנו בו שני שלבי בנייה.

שלב א'. השתמר קטע של רצפת פסיפס, העשויה מאבנים קטנות ובמרכזה דגם גיאומטרי (L52; איור 7). הדגם תחום במסגרת מלבנית שחורה, ובתוכה אלכסונים שחורים החוצים זה את זה ויוצרים ארבעה משולשים,

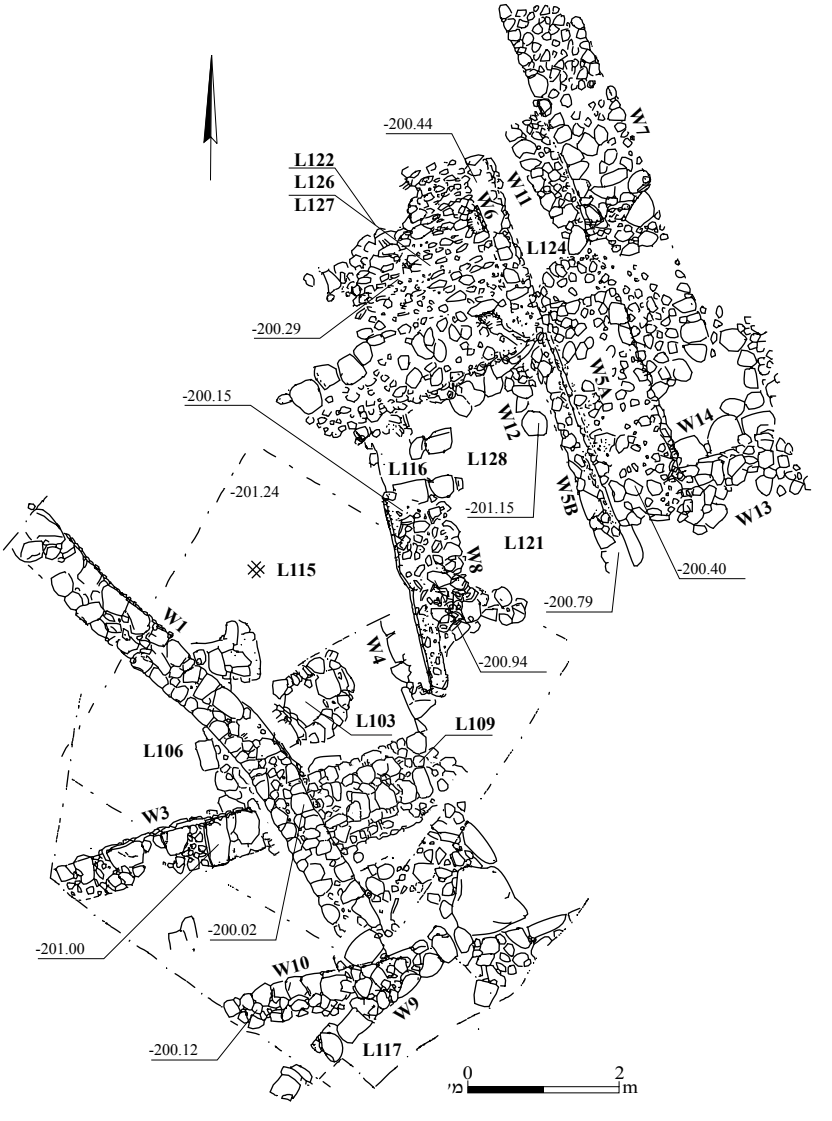

תכנית 2. שטח B.

איור 2. שטח B, קיר 4, מבט לדרום־מזרח.

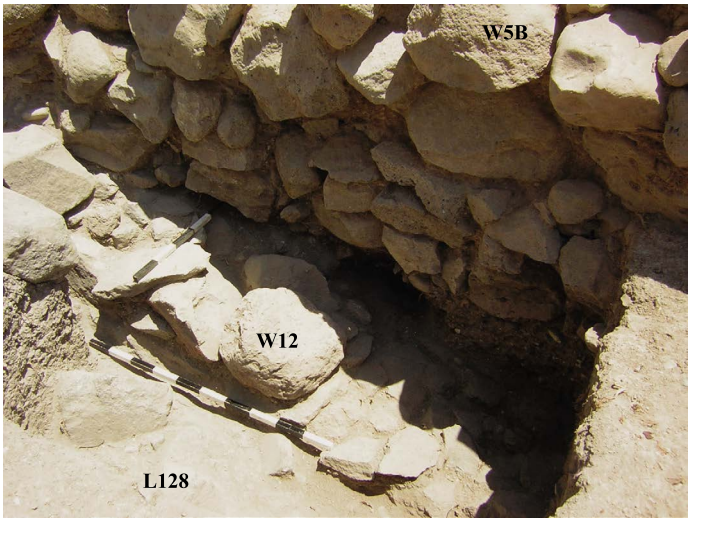

איור 3. שטח B, קיר 12 ומשמאלו L128, מבט לצפון־מזרח.

איור 4. שטח B, קיר 3, מבט לצפון.

איור 5. שטח A, מבט למזרח; במרכז — רצפת פסיפס (L52), משמאל — ריצוף האבן של חצר המבנה (L48), למטה — רצפת הטיח (L51).

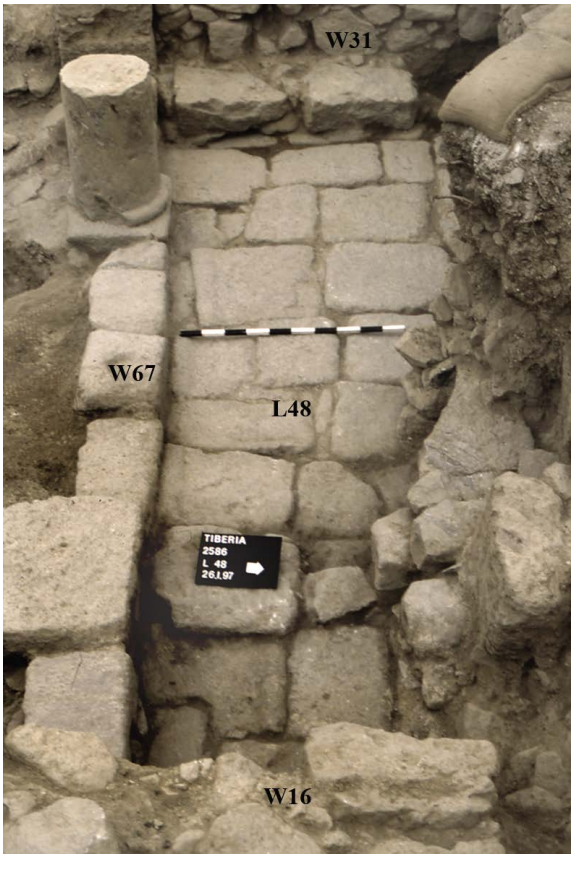

איור 6. שטח A, ריצוף האבן (L48), הסטילובט (W67), והספסל שלמרגלות קיר 31, מבט למערב.

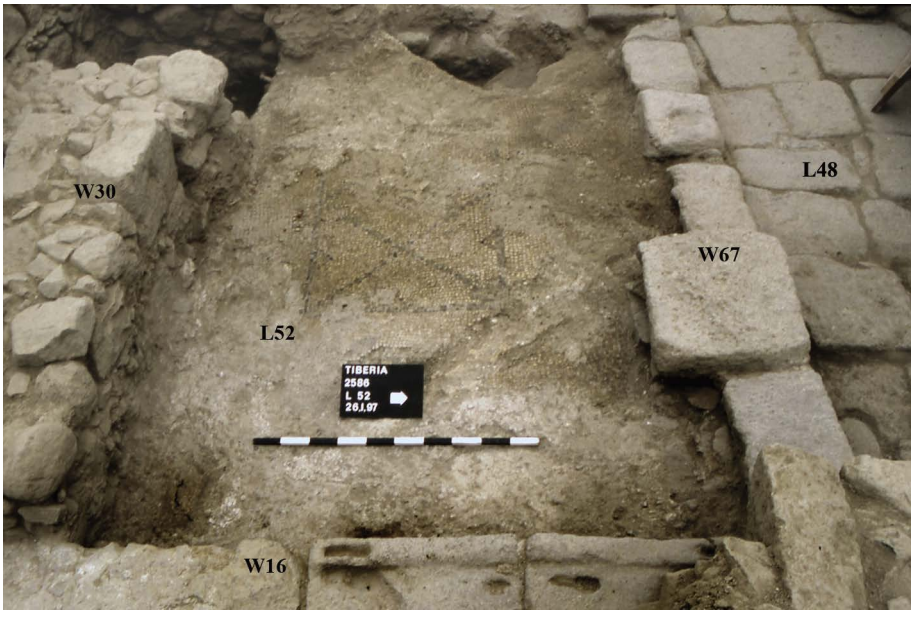

איור 7. שטח A, רצפת הפסיפס (L52), מבט למערב.

איור 8. שטח A, רצפה (L47) ומתחתיה תשתית הפסיפס, מבט לצפון־מערב.

שבבסיס כל אחד מהם נתון משולש קטן העשוי מאבנים בצבע צהוב, אדום ושחור. הרצפה מקוטעת, ונראה שחלק ממנה נהרס כבר בתקופות קדומות. על סמך הממצא והמיקום הסטרטיגרפי של השרידים אפשר לתארך שלב זה לראשית התקופה הביזנטית (המאה הד׳ לסה״נ).

שלב ב׳. לשלב זה מיוחסים שרידים של מבנה שבמרכזו חצר מרוצפת בלוחות בזלת (L48; איור 6). קיר 16 תחם את החצר ממזרח, קירות 31 ו־64 תחמו אותה ממערב וקיר 12 מדרום. בחצר נחשף סטילובט (W67) שעליו ניצבו עמודים, שמהם נשתמרו באתרם שני בסיסים וחוליית עמוד אחת. שרידים מהרצפה נחשפו גם מדרום לסטילובט (L47; איור 8), אך הם פורקו ואינם מופיעים בתכנית. הקיר המזרחי של החצר (W16) נבנה

איור 9. שטח A, אבן הסף בקיר 16, מבט למזרח.

איור 10. שטח A, ספסל אבן מעל רצפה (L48) סמוך לקיר 31, מבט למערב.

מאבנים גדולות, מהוקצעות, וצופה בטיח לבן משני צדיו. במרכזו נקבע פתח, שממנו השתמרה אבן הסף (איור 9), ודרכו נכנסו לחדרי המבנה שממזרח. גם שם נחשף קטע של ריצוף באבני בזלת (L44), הדומה לזה שנחשף בחצר. צמוד לקיר 31 שבמערב החצר נבנה ספסל אבן (איור 10), ובקיר 64 נקבע פתח שהוביל לחלקו המערבי של המבנה. קטע מריצוף אבן (L38) שנחשף צפונית לקיר 18 משכבה 3 (ר׳ להלן) מלמד שהחצר המשיכה ככל הנראה מצפון לגבולות החפירה. ממערב לקיר 64 נחשפה רצפת טיח (L51; איור 5), שהונחה מעל שכבת חלוקי כנרת קטנים (גרנוליט) וניגשה לקירות 64 ו־40.

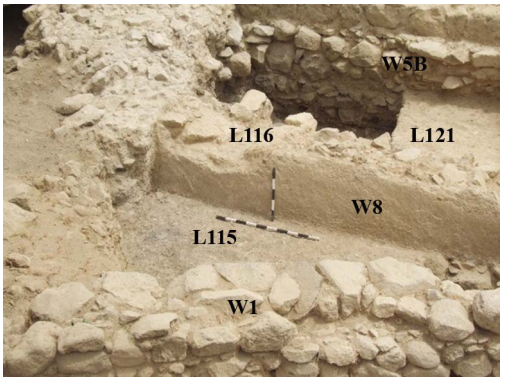

איור 11. שטח B, ברכה מטויחת (L115), מבט למזרח.

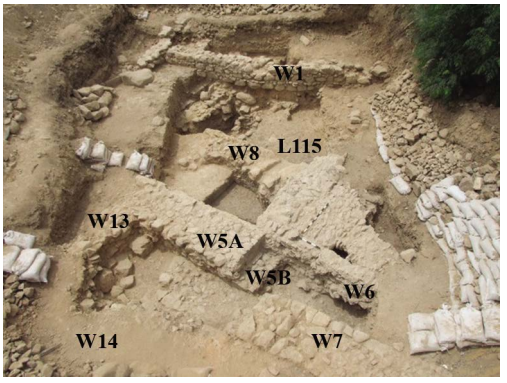

איור 12. שטח B, מבט כללי למערב.

בחצר נתגלו שני מטבעות פוליס המתוארכים מסוף המאה הה׳ עד המחצית השנייה של המאה הו׳ לסה״נ: האחד בין אבני הריצוף בלוקוס 48, והאחר בלוקוס 38 (ר׳ נספח 1: מס׳ 3, 5). על סמך הממצא הנומיסמטי והממצא הקרמי (איור 22) נראה שהמבנה הוקם במאה הה׳ לסה״נ והיה בשימוש עד סוף התקופה הביזנטית–ראשית התקופה האומיית.

שטח B

בשטח זה נחשף חלק מברכה מטויחת (L115), הנחתמת בקיר 8 ממזרח (איור 11); השתמרו שני נדבכים מהקיר ובראשו תעלה רדודה (L116), שדרכה זרמו כנראה המים העודפים מהברכה חוצה. בתוך הברכה (L115) נתגלו מטבעות מהמאות הד׳–הה׳ לסה״נ (ר׳ נספח 1: מס׳ 1, 2) וכן שברי כלי חרס מהתקופות הביזנטית והאומיית (המאות הו׳–הח׳ לסה״נ; איורים 19:1–3; 21:5). קירות 5B ו־11 שייכים ככל הנראה לשכבה זו.

שכבה 3: התקופה העבאסית

שטח A

מעל החצר משכבה 4 (L38, L48) נבנה בצפון קיר 18; קיר זה הוציא את החצר מכלל שימוש.

שטח B

בצדו הצפוני־המזרחי של השטח נמצאו שרידי קירות בנויים היטב (איור 12), שנפגעו מבניית ברכת האגירה משכבה 2 (L126; ר׳ להלן). שרידים נוספים נתגלו בצדו הדרומי־המערבי של השטח, אך הם נפגעו מעבודות פיתוח מודרניות (שכבה 1). ההשתמרות המקוטעת אינה מאפשרת לשחזר את תכנית המבנים, אך אפשר להבחין בשני שלבי בנייה.

שלב א׳. נחשפו שני קירות היוצרים כנראה פינה של מבנה: קיר 7 הבנוי מאבנים בינוניות, וקיר 14 הבנוי מאבנים גדולות וביניהן מילוי של אבנים קטנות (איור 13). כמו כן, אפשר לייחס לשלב זה את L109, בחלקו הדרומי של השטח, מעל קיר 3 משכבה 5, ובו מפולת של אבנים ושברי כלי חרס מהתקופה העבאסית (ר׳ Stern, this volume: Fig. 1).

איור 13. שטח B, קירות 7 ו־11, מבט למזרח.

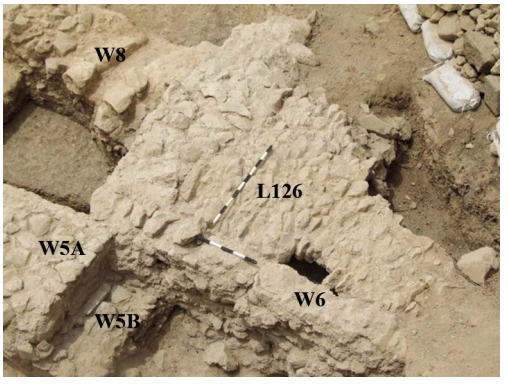

איור 14. שטח B, ברכה (L126), קמרון וקיר 6, מבט למערב.

שלב ב׳. מעל קירות השלב הראשון ובאותו התוואי נבנו שני קירות: קיר 5A וקיר 13 (איור 12). גם קירות אלה יוצרים פינה של מבנה שעיקרו מחוץ לשטח החפירה. השתמרותם המקוטעת אינה מאפשרת לתארך בוודאות את זמן בנייתם.

שכבה 2: התקופה הצלבנית

שטח B

בצד צפון נחפרה חלקית ברכת אגירה (איורים 14–16; תכנית 2; L122, L126, L127; 2.5 × 3.5 מ׳, כ־3 מ׳ עומק), שממנה נחשפו הקיר הצפוני־המזרחי (W6), הקיר הדרומי (ללא מספר בתכנית) ורצפת הברכה (L127). הקירות והרצפה כוסו בשכבת טיח הידראולי. הברכה הייתה מקורה בקמרון, שבראשו פתח קטן לכניסת מים. נמצאו בברכה שברי כלי חרס רבים, המתוארכים למאות הי״ב–הי״ג לסה״נ, ובהם קערה מזוגגת ועליה דמות של חייל; קערה זו תוארכה על סמך קערה דומה מקורינת לסוף המאה הי״ב – תחילת המאה הי״ג לסה״נ (ר׳ Stern, this volume: Figs. 4:8; 5).

בצדו הדרומי של השטח נחשפו חלק מפינה של מבנה וברכה. מהמבנה השתמר קיר 1, הבנוי מאבנים קטנות וניגש לקיר 10. צפונית־מזרחית לקיר 1 נתגלתה ברכה קטנה, סגלגלה (L103; 3.50 × 1.75 מ׳), שרצפתה ותחילת דופנותיה מטויחות. הטיח, המכסה גם קטע מקיר 1, מלמד כי הקיר והברכה היו בשימוש באותה עת. בלוקוס 103 נמצא שבר נוסף של הקערה שעליה מתואר החייל (ר׳ Stern, this volume: Fig. 4:8). כן נתגלו באיזור זה מטבעות מהמחצית השנייה של המאה הי״ב עד המחצית הראשונה של המאה הי״ג לסה״נ (ר׳ נספח 1: מס׳ 7, 11, 12; איור 17); מטבע מס׳ 12 מתארך ככל הנראה את הבנייה של קיר 1.

שכבה 1: העת המודרנית

שטח A

פסולת מודרנית (המאה הכ׳ לסה״נ) נמצאה בכל שטח החפירה מתחת לפני השטח עד עומק 0.1–0.8 מ׳.

שטח B

נמצאו שרידי מבנה מודרני, שממנו השתמרו היסודות של קיר 9 ורצפת בטון. בכל שטח החפירה הובחנו הפרעות מודרניות כתוצאה מעיגון של עמוד חשמל וכריית בור סופג, שפגעו בשכבות הקדומות.

איור 15. שטח B, אחרי חשיפת הקמרון, מבט למזרח.

איור 16. שטח B, הברכה לאחר הסרת הקמרון, מבט למזרח.

איור 17. מטבע מס׳ 11.

כלי החרס

מקור מכלול כלי החרס שיוצג להלן במילויים ובהצטברויות בשכבות 5 ו־4; לממצאים משכבות 3 ו־2, ר׳ Stern, this volume. טיפוסי הכלים שנבחרו לציור מייצגים את התקופות השונות באתר ומלמדים על ייחודו התרבותי. הממצא יוצג להלן טיפולוגית.

שכבה 5: התקופה הרומית

קערה מכונסת ולה שפה פשוטה ובה חריץ אחד (Bo.1; איור 18:1).— הקערה דומה לקערות מכפר חנניה טיפוס 1A, המתוארכות מסוף המאה הא׳ עד סוף המאה הג׳ לסה״נ (Adan-Bayewitz 1993:88–91, Pl. 1A). כלים דומים נמצאו בגמלא, ותאריכם מראשית המאה הא׳ לפסה״נ עד שנת 67 לסה״נ (Berlin 2006:45, Fig. 2.19:8–15).

קערת בישול פתוחה ולה שפה שטוחה ורחבה נוטה חוצה וכתף מזווה (Bo.2; איור 18:2).— כלים דומים יוצרו בכפר חנניה, טיפוס 3A, ותאריכם מאמצע המאה הא׳ לפסה״נ עד אמצע המאה הב׳ לסה״נ (Adan-Bayewitz 1993:112–119, Pl. 3A).

קערה פתוחה ולה שפה שטוחה ורחבה נוטה חוצה וכתף מזווה (Bo.4; איור 18:3).— כלים דומים יוצרו בכפר חנניה, טיפוס 3B, ותאריכם מראשית המאה הב׳ עד סוף המאה הד׳ לסה״נ (Adan-Bayewitz 1993:119–124, Pl. 3B).

איור 18 ◂

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור
1	קערה	115	1075/2	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים קטנים מאוד
2	קערת בישול	36	262	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים קטנים מאוד
3	קערה	109	1030/2	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים קטנים מאוד
4	קערה	115	1078	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים קטנים מאוד
5	קערה	57	277	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים קטנים מאוד
6	קערה	46	265	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים קטנים מאוד
7	קדרה	37	165	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים קטנים מאוד
8	סיר בישול	126	1045/1	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים קטנים מאוד
9	סיר בישול	126	1045	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים קטנים מאוד
10	סיר בישול	115	1067	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים קטנים מאוד
11	פכית	39	201	חרס חום בהיר, מעט חסמים שחורים ולבנים קטנים מאוד
12	פך	43	229	חרס חום, מעט חסמים שחורים קטנים מאוד
13	קנקן	106	1032/3	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים ושחורים קטנים מאוד
14	קנקן	113	1049/6	חרס חום־אדום, מעט חסמים לבנים ושחורים קטנים מאוד
15	נר	127	1098	חרס חום כהה־אפור, ליבה אפורה כהה

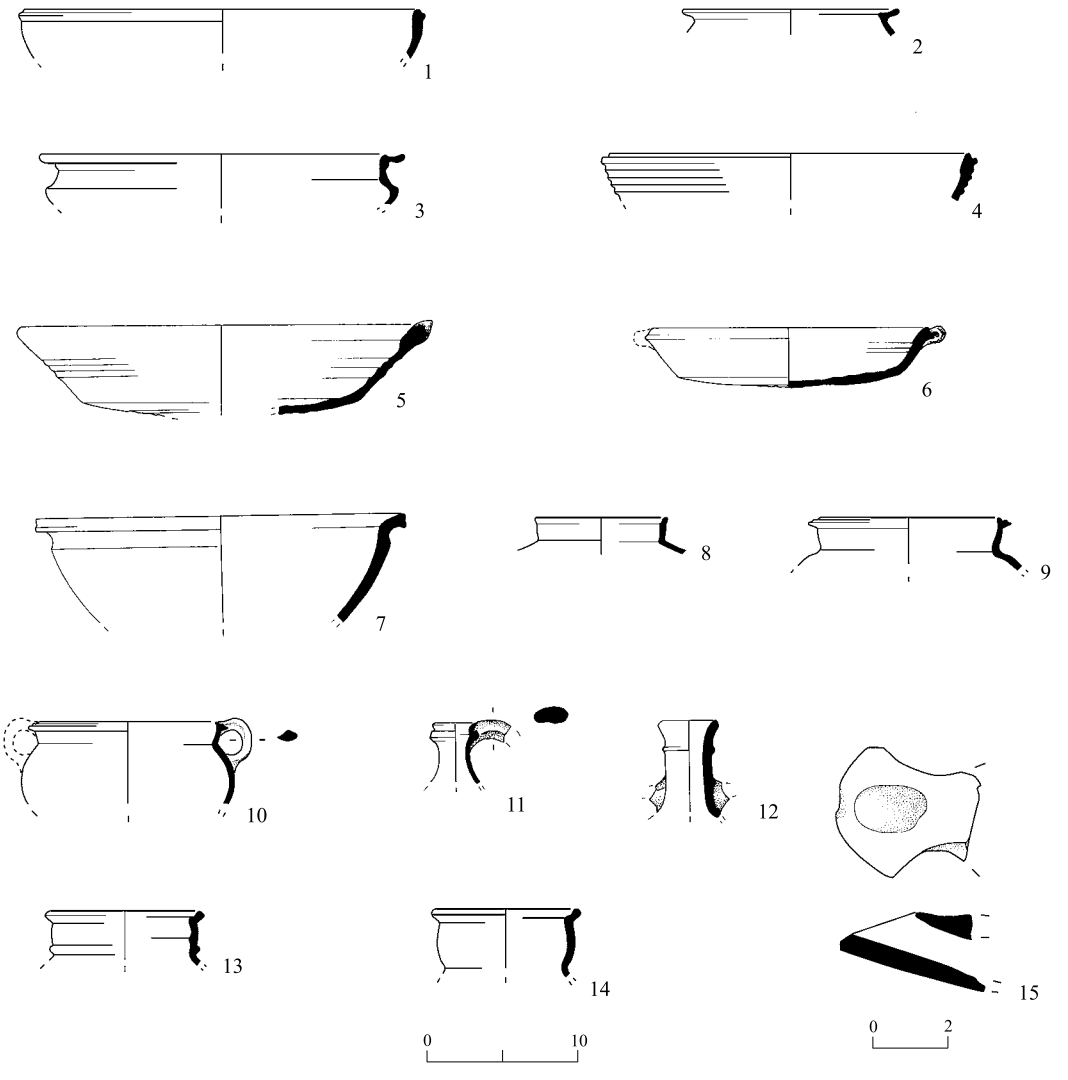

איור 18. כלי חרס מהתקופה הרומית.

קערה מכונסת ולה שפה מעובה בעלת חתך מלבני וחריץ אחד (Bo.3; איור 18:4).— הקערה דומה לכלים שיוצרו בכפר חנניה, טיפוס 1C, ותוארכו מאמצע המאה הג׳ עד סוף המאה הד׳ לסה״נ (Adan-Bayewitz 1993:98–100, Pl. 1C).

קערה פתוחה ששפתה מעובה בפנים (Bo.5; איור 18:5, 6).— כלים דומים נמצאו בבית היוצר של כפר חנניה, טיפוס 1E, ותוארכו מאמצע או סוף המאה הג׳ עד תחילת המאה הה׳ לסה״נ (Adan-Bayewitz 1993:103–109, Pl. 1E).

קדרה פתוחה ולה שפה רחבה נוטה חוצה חתוכה בקצה ודפנות זקופות נוטות חוצה (Kr.1; איור 18:7).— כלים דומים נתגלו בג׳למה ותוארכו לסוף התקופה הרומית (Johnson 1988:175–177, Fig. 7-26:426).

סיר ששפתו פשוטה וחריץ בצדה הפנימי (Cp.1; איור 18:8).— סירים דומים יוצרו בכפר חנניה, טיפוס 4A, ותוארכו מאמצע המאה הא׳ לפסה״נ עד סוף המאה הא׳ לסה״נ (Adan-Bayewitz 1993:124–126, Pl. 4A).

סיר ששפתו שטוחה, נוטה חוצה, ועליה שני חריצים (Cp.2; איור 18:9, 10).— סירים דומים יוצרו בכפר חנניה, טיפוס 4C, ותוארכו מראשית המאה הב׳ עד אמצע המאה הד׳ לסה״נ (Adan-Bayewitz 1993:128–130, Pl. 4C).

פכית שלה שפה מעוגלת נוטה חוצה ורכס בצדה החיצון (Jug.1; איור 18:11).— כלים דומים תוארכו בגמלא לתקופה הרומית הקדומה (המאה הא׳ לפסה״נ; Berlin 2006:57–59, Fig. 2.30:6).

פך ששפתו פשוטה, נוטה חוצה, צווארו גבוה ובאמצעו רכס (Jug.2; איור 18:12).— כלים דומים תוארכו לשנים 175–250 לסה״נ (Díez Fernández 1983:150, T9.2).

קנקן ששפתו מדורגת בפנים, צווארו גבוה ורכס בבסיסו (SJ.1; איור 18:13).— קנקנים דומים נתגלו בכפר נחום ותוארכו לראשית התקופה הרומית (Loffreda 2008: Tipo ANF 11).

קנקן בעל שפה מדורגת בפנים ורכס בבסיס צוואר גבוה (SJ.2; איור 18:14).— קנקנים אלה דומים בצורתם לטיפוס הקודם, אך הם גדולים יותר, והחרס עבה יותר. קנקנים דומים נמצאו בכפר נחום ותוארכו לשנים 70–270 לסה״נ (Loffreda 2008: Tipo ANF 12).

נר מקורצף (איור 18:15).— נשתמרו פיה ושבר גוף. נרות אלו מתוארכים לתקופה הרומית הקדומה ומוכרים באתרים רבים באזור (Adan-Bayewitz et al. 2008:39).

שכבה 4: התקופות הביזנטית–האומיית

התקופה הביזנטית

כלים מקומיים

קערה ששפתה פשוטה ועיטור גלי חרוט על דופנותיה המעוגלות (Bo.6; איור 19:1).— כלים דומים נמצאו ביקנעם ותוארכו מסוף התקופה הביזנטית עד ראשית התקופה האומיית (Avisar 1996:117, Fig. XIII.64, Type 1).

קדרה ששפתה מעוגלת, נוטה חוצה, ומרזב בקצה החיצוני (Kr.2; איור 19:2).— כלים דומים נחשפו בג׳למה ותוארכו לאמצע המאה הד׳ לסה״נ (Johnson 1988:183, Fig. 7-30).

קדרה ששפתה מעובה, מקופלת פנימה, ותעלה בצדה הפנימי (Kr.3; איור 19:3).— כלים דומים, שזוהו כאגנים, נתגלו בשכבה IV בטבריה (Stacey 2004:96–97, Fig. 5.10:2) ושויכו לתקופה האומיית. בפלה, לעומת זאת, הם יוחסו בעיקר לתקופה הביזנטית עד רעידת האדמה בשנת 749, אז יצאו משימוש (Watson 1992:238; Walmsley 1995: Ware 4).

סיר ששפתו פשוטה וחריץ בצדה החיצוני (Cp.3; איור 19:4).— לכלי צוואר גבוה, צילוע עדין מבסיס הצוואר על גוף הכלי וידיות משוכות מהשפה אל הכתף. כלים דומים נתגלו בג׳למה ותוארכו למחצית השנייה של המאה הד׳ לסה״נ (Johnson 1988:188–189, Fig. 7-34:526–530).

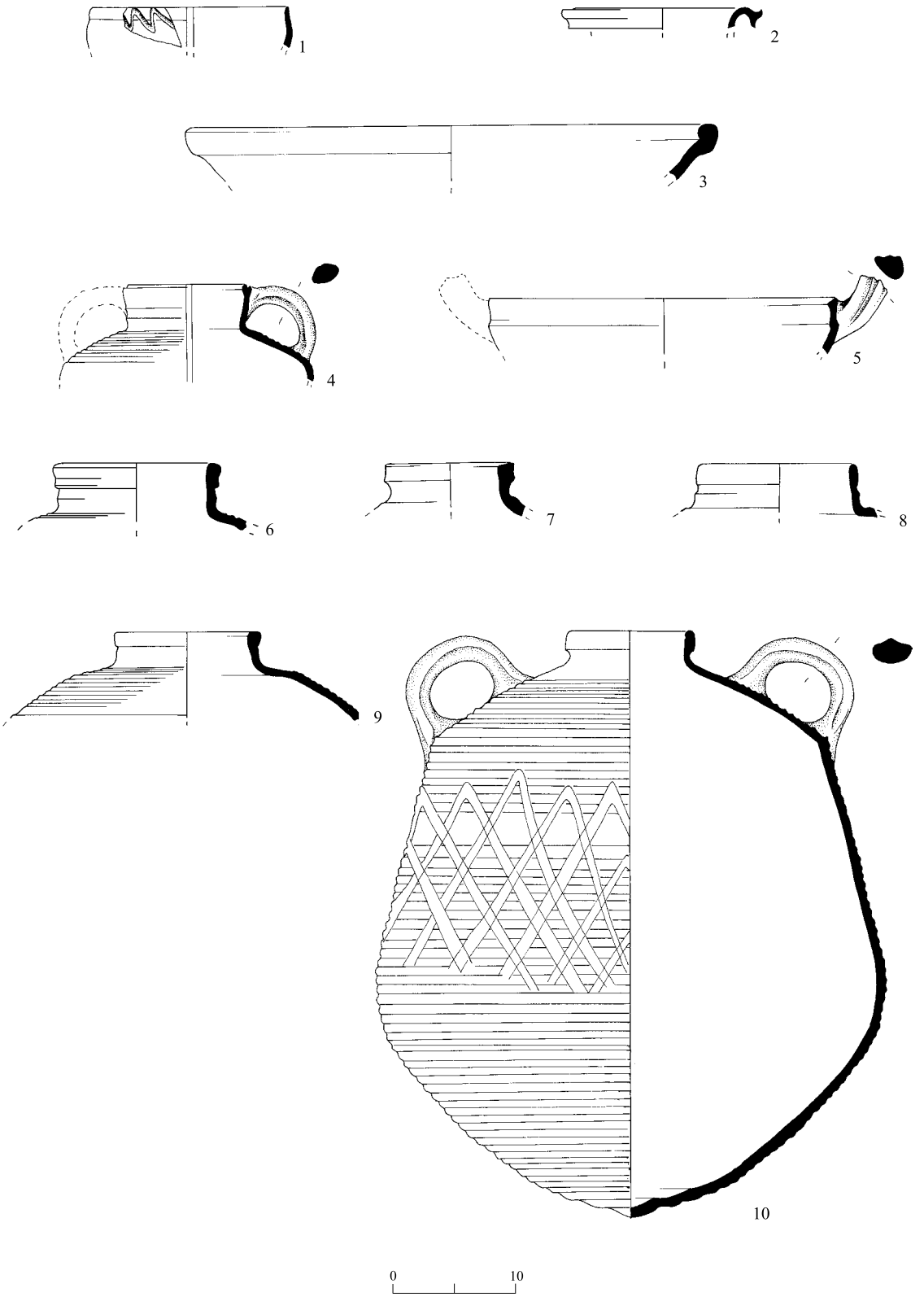

איור 19. כלי חרס מקומיים מהתקופה הביזנטית.

איור 19

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור
1	קערה	115	1074/5	חרס חום
2	קדרה	115	1074/1	חרס חום־אדום כהה, מעט חסמים שחורים קטנים מאוד
3	קדרה	115	1078/3	חרס חום כהה, מעט חסמים שחורים, לבנים וחומים קטנים
4	סיר בישול	61	296/1	חרס חום, מעט חסמים שחורים ולבנים קטנים
5	מחבת	45	228/2	חרס חום חולי, מעט חסמים שחורים וחומים
6	קנקן	103	1089	חרס חום, מעט חסמים שחורים ולבנים קטנים
7	קנקן	24	138	חרס חום כהה, ליבה אפורה, מעט חסמים שחורים ולבנים קטנים
8	קנקן	*43	229	חרס חום, חסמים שחורים ולבנים קטנים
9	קנקן	29	177	חרס חום, מעט חסמים שחורים ולבנים קטנים
10	קנקן	45	213	חרס חום, מעט חסמים שחורים ולבנים קטנים

* נמצא לאחר פירוק קיר W20.

מחבת ששפתה חתוכה, נוטה פנימה, מתחתיה רכס ומעליו ידיות אופקיות (Pan.1; איור 19:5).— כלים דומים מוכרים בתקופה הביזנטית והיו בשימוש עד התקופה האומיית (Avissar 1996:139, Fig. XIII.99.11, Type 12).

קנקן ששפתו מעובה ושני רכסים צמודים זה לזה בצד החיצוני (SJ.3; איור 19:6).— לעתים, מופיע רכס נוסף בבסיס הצוואר. קנקנים דומים יוצרו בחורבת עוצה שכבות 7 ו־8, המתוארכות לשנים 340–450 לסה״נ (Avshalom-Gorni 2009:55, Fig. 2.37:13); לדיון וניתוח טיפולוגי של הקנקנים, ר׳ Avshalom-Gorni and Shapiro 2015:87–90).

קנקן ששפתו מעובה וחתכה מרובע, וצווארו קצר (SJ.4; איור 19:7).— קנקנים דומים נתגלו בחורבת עוצה שכבה 7 ותוארכו לשנים 410–450 לספה״נ (Avshalom-Gorni 2009:55, Fig .2.38:7).[3]

קנקן ששפתו מקופלת חוצה וחתכה מלבני, וצווארו זקוף (SJ.5; איור 19:8–10).— כתף הכלי מודגשת ברכס. על הכתף משוכות שתי ידיות אוזן בעלות רכס אחד במרכזן, גוף הכלי מכוסה צילוע והבסיס עגול.

כלים מיובאים

קערות (איור 20).— קערות מטיפוס Late Roman Ware מוכרות בתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית. הקערות, המהוות 37.1% מהממצא, עשויות מחומר אדום מפולם היטב, והן מחופות בחיפוי אדום. נתגלו שלושה טיפוסים עיקריים (LRC, CRS ו־ARS) שתיארוכם מתבסס על עבודתו של הייז (Hayes 1972).

[3] בח׳ירבת בתה שבכרמיאל (Yeivin 1992) נחשפו שרידים של בית יוצר לכלי חרס, ונראה כי טיפוס זה של קנקן יוצר שם (ידע אישי של הכותבת, טרם פורסם).

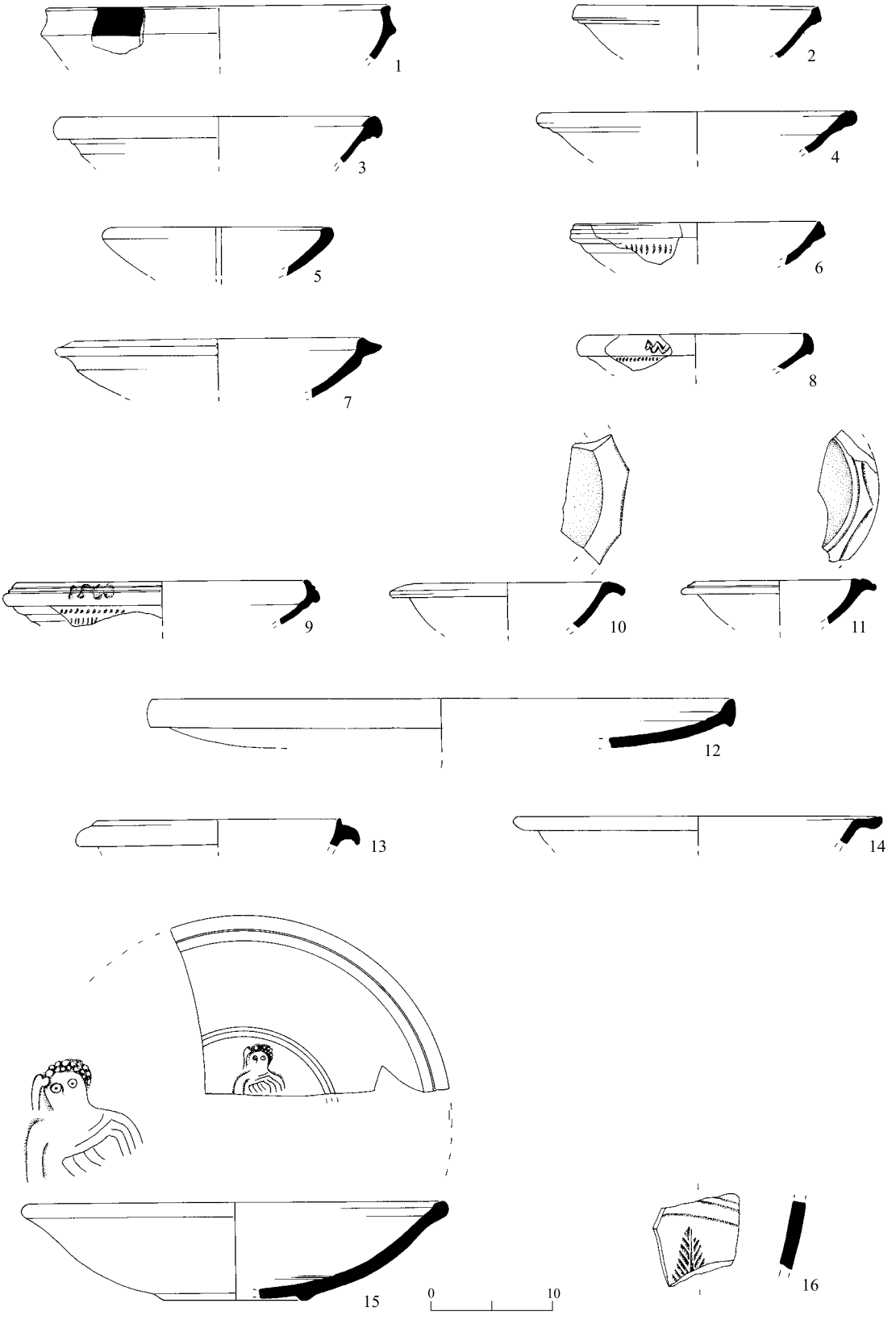

איור 20. קערות מיובאות מהתקופה הביזנטית.

◂ איור 20

מס׳	לוקוס	סל	כמות	תיאור	טיפוס (Hayes 1972)	תיארוך (לסה״נ) (Hayes 1972)
1	29	164	2	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	LRC 3E	המאה הה׳
2	42	210	7	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	LRC 3F	ראשית המאה הו׳
3	24	148	17	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	LRC 10A	630–580
4	43	211	15	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	LRC 10C	680–630
5	19	139	5	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	CRS 1	460–370
6	42	210	8	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	CRS 2	500–450
7	24	138	3	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	CRS 7	650–550
8	55	267	33	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	CRS 9B	סוף המאה הז׳
9	43	211	10	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	CRS 9C	סוף המאה הז׳
10	24	138	3	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	ARS 97	550–490
11	20	198	3	חרס חום־אדמדם מפולם היטב, עיטור חרוט על השפה	ARS 97	550–490
12	34	195	7	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	ARS 104A	580–530
13	55	267	5	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	ARS 91D	650–600
14	19	126	4	חרס חום־אדמדם מפולם היטב	ARS 107	650–600
15	34	168	1	חרס חום־אדמדם מפולם היטב, דמות חרוטה על בסיס הקערה בחלקה הפנימי	ARS 103B	סוף המאה הו׳
16	14	136	1	חרס חום־אדמדם מפולם היטב, עיטור עלה חרוט	Fig. 72:j	450–360

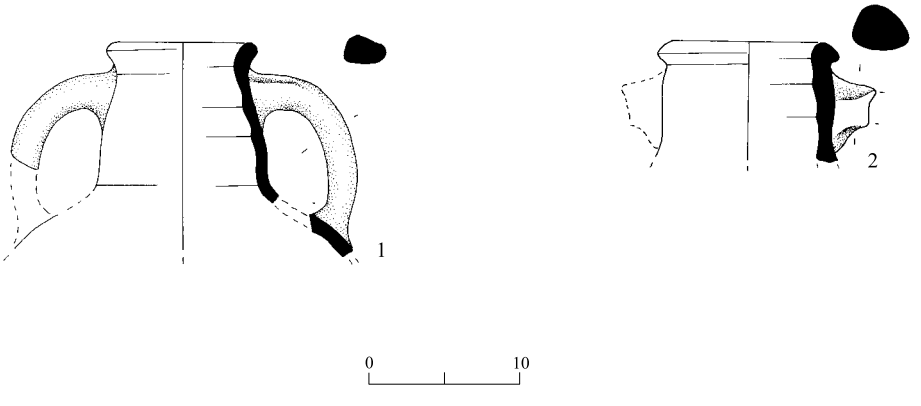

איור 21. אמפורות מיובאות מהתקופה הביזנטית.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור
1	אמפורה	34	195	חרס חום בהיר, חסמים שחורים קטנים
2	אמפורה	13	123	חרס חום־ירקרק בהיר, חסמים שחורים ולבנים

אמפורה ששפתה מעובה חוצה ויוצרת רכס חיצוני (Amp.1 ; איור 21).— שתי ידיות משוכות מתחת השפה אל הכתף. אמפורות מטיפוס זה היו נפוצות באתרי הים התיכון ובבריטניה, ומקורן ככל הנראה באנטיוכיה או בקפריסין (Peacock and Williams 1986: Class 44). כלים מטיפוס זה תוארכו בחורבת עובש למאות הו׳–הז׳ לסה״נ (אביעם וגצוב תשנ״ח:70, איור 16:9).

התקופה האומיית

קדרה ששפתה ישרה ובמרכזה תעלה רדודה, ורכס על גוף הכלי קרוב לשפה (KR.4 ; איור 22:1).— גוף הכלי מעוטר לעתים בחריטה. כלים דומים הופיעו בטבריה בתקופה האומיית (Stacey 2004:97, Fig. 5.11:1–3).

קדרה פתוחה ששפתה חתוכה ודופנותיה עבות (KR.5 ; איור 22:2).— בסיס הכלי עשוי ביד והשאר — על אבניים. כלים דומים נתגלו בטבריה, שם תאריכם בתקופה האסלאמית הקדומה (Stacey 2004:96–97, Fig. 5:10).

סיר בישול ששפתו פשוטה וידיות משוכות ממנה אל הכתף (Cp.4 ; איור 22:3, 4).— צילוע עדין מתחיל בבסיס הצוואר ומכסה את הכלי, העשוי מחומר חולי. כלים דומים נמצאו בטבריה ותוארכו שם מהתקופה האומיית עד ראשית התקופה העבאסית (Stacey 2004: Fig. 5.32:1, 2).

קנקן ששפתו פשוטה ומעוגלת, וצוואר וגבוה (Sj.6 ; איור 22:5, 6).— כלים דומים נתגלו בטבריה בתקופות הביזנטית והאומיית (Stacey 2004:126–127, Fig. 5.34:1, 2), וביקנעם — מסוף התקופה הביזנטית עד ראשית התקופה האסלאמית הקדומה (Avisar 1996:147, Fig XIII.111:1, 2).

קנקן ששפתו פשוטה ובראשה חריץ, וצווארו גבוה (SJ.7 ; איור 22:7).— כלים דומים מוכרים ביקנעם מהתקופה האומיית (Avisar 1996:149, Fig XIII.115. Type 5).

פיה של פכית זואומורפית (איור 22:8).— כלים דומים נתגלו בטבריה האומיית (Stacey 2004:141, Fig. 5.56).

שבר של נר מעוטר בעיטור גיאומטרי (איור 22:9).— כלים דומים מוכרים בטבריה בתקופה האומיית (Stacey 2004:150–151, Fig. 6.3).

איור 22 ◂

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור
1	קדרה	42	210	חרס חום, מעט חסמים שחורים ולבנים קטנים
2	קדרה	51	300	חרס חום, חסמים אורגניים וחסמים שחורים קטנים ובינוניים
3	סיר בישול	42	210	חרס חום כהה חולי, מעט חסמים חומים ושחורים קטנים מאוד
4	סיר בישול	59	286	חרס חום כהה חולי, מעט חסמים חומים ושחורים קטנים מאוד
5	קנקן	14	125	חרס שחור, ליבה חומה, מעט חסמים לבנים, חומים ושחורים קטנים
6	קנקן	114	1082	חרס שחור, ליבה חומה, מעט חסמים לבנים, חומים ושחורים קטנים
7	קנקן	45	228	חרס שחור, ליבה חומה, מעט חסמים לבנים, חומים ושחורים קטנים
8	פכית	38	144	חרס חום בהיר, מעט חסמים שחורים ולבנים קטנים מאוד
9	נר	119	1076	חרס חום, מעט חסמים שחורים קטנים מאוד

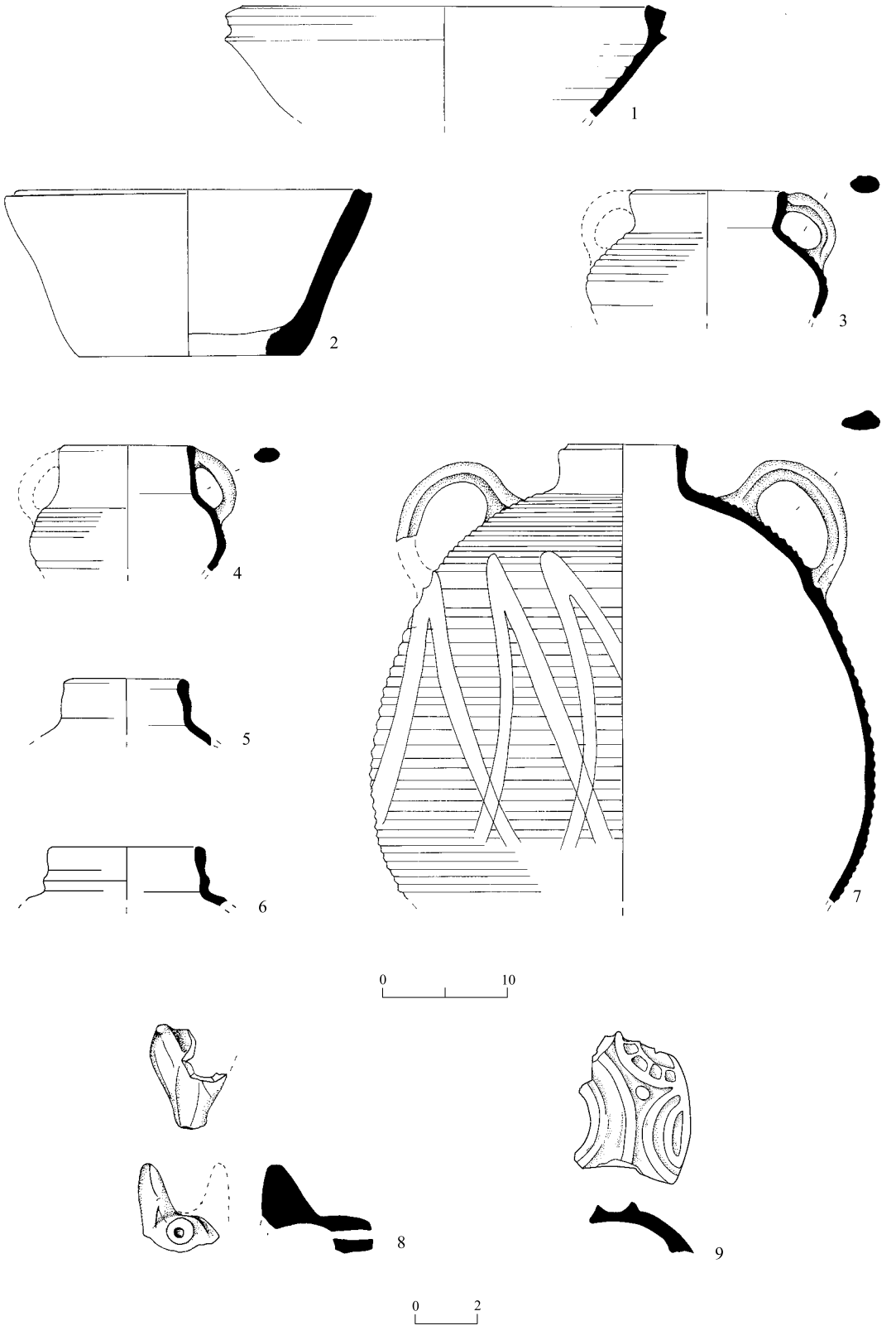

איור 22. כלי חרס מהתקופה האומיית.

סיכום הממצא

כלי החרס מהתקופה הרומית מהווים 14.2% מכלל הממצא, ובהם רק כלים מקומיים (איור 23). לעומת זאת, הממצא מהתקופה הביזנטית רב ומגוון (27.5% מכלל הממצא), ולצד הכלים המקומיים מופיעות לא מעט קערות ואמפורות מיובאות (איור 24). הממצא מהתקופה האומיית מצומצם (3.7% מכלל הממצא; איור 25). רוב הממצא מהחפירה (54.5%) מתוארך לימי הביניים (ר׳ Stern, this volume). העלייה בכמות הממצא בשכבה 4 מלמדת שהיישוב גדל במאה הו׳ לסה״נ. טיפוסי הכלים אופייניים לאתרים גליליים, למשל ח׳ירבת א־שובייכה (אבשלום־גורני 2002) וחורבת עובש (אביעם וגצוב תשנ״ח).

בחינת הקערות מהתקופה הביזנטית מלמדת שמגוון הטיפוסים המקומיים דל בהשוואה למגוון הקערות המיובאות. נשאלת השאלה, האם הנוכחות של קערות מיובאות מעידה על טעמם האישי של המשתמשים ועל ״אופנה״ של כלים יומיומיים, או שהיא מבטאת שינוי בכלכלה, בקשרי המסחר או בשלטון? אם התושבים בחלק זה של העיר היו יהודים, נראה שהתופעה מעידה על פתיחות בתקופה הביזנטית לשימוש בכלי חרס מיובאים, בעוד שבתקופה הרומית הקפידו להשתמש בכלי חרס מקומיים. עם זאת, אפשר שהופעתם של הכלים המיובאים בתקופה הביזנטית היא תוצאה של התיישבות חדשה של אוכלוסייה לא יהודית, לצד היישוב היהודי המוכר בטבריה בתקופה הרומית.

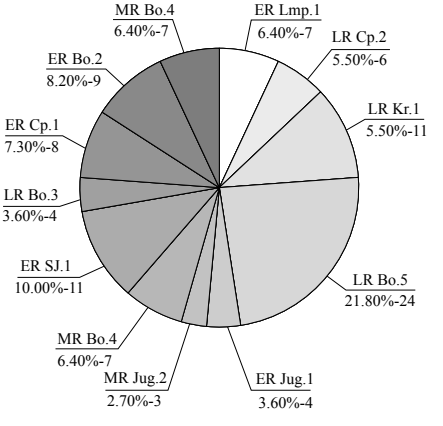

איור 23. התפלגות כמותית של הכלים מהתקופה הרומית.

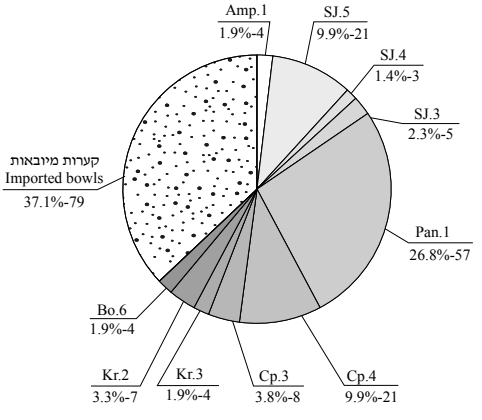

איור 24. התפלגות כמותית של הכלים מהתקופה הביזנטית.

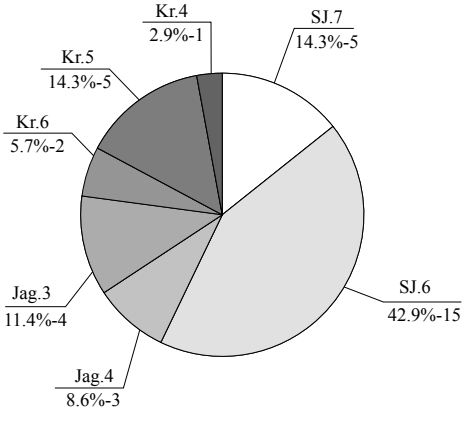

איור 25. התפלגות כמותית של הכלים מהתקופה האומיית.

כלי הזכוכית
יעל גורין־רוזן

בשטח B נמצאו 125 שברי זכוכית, כ־50 מהם זוהו ותוארכו. מצב ההשתמרות של הממצא גרוע. ורובו מתוארך לתקופות הביזנטית המאוחרת והאומיית. כלים אופייניים לתקופה זו הם: גביעי יין שלהם בסיס טבעת חלול ומוצק; שבר שפה של גביע מעוטר בחוטים בגוון טורקיז על קצה השפה; שברי נרות כלילה חלולים ונרות עם חוליות רגל מעוגלות ומעובות; שבר ידית של נר קערה בעל שלוש ידיות; שברים אחדים של בקבוקים ששפתם מקופלת פנימה, מעוגלת באש, מעוטרת בחוט. כלים אלה מוכרים מחפירות טבריה (ר׳ Lester 2004: Figs. 7.2; 7.7:73, 75–85; 7.11:131–132, 135).

כמו כן, נמצאו שברים אחדים של כלים שאפשר לייחס אותם לתקופה הפאטימית, ובהם שבר כתף של בקבוק מעוטר בפסים אופקיים, חרוטים, ומתחתם עיטור נוסף. טיפוס זה מוכר מחפירות ליד התיאטרון בטבריה ומתוארך לתקופות העבאסית והפאטימית (אטרש 2010)[4] ומטרופת הספינה בסרג׳ לימני המתוארכת לראשית המאה הי״א לסה״נ (Cullen and Lledó 2009:192–194).

דיון וסיכום

בחפירה נחשפו שרידי העיר טבריה מהתקופה הרומית הקדומה עד ימינו. לממצא מהתקופה הרומית חשיבות רבה בקביעת גבולות העיר. בחפירה של הרטל (2008) במלון ״גלי כנרת״ הבנוי על החוף, כ־100 מ׳ ממזרח לחפירה זו (ר׳ איור 1), לא נחשפו שרידים ארכיטקטוניים שאותם אפשר לייחס לתקופה זו, אך נתגלו שברי כלי חרס רבים, שהצטברו כנראה בשכבות סחף. לכן, לדעת הרטל, סביר להניח כי מבני המגורים שכנו ממערב ומצפון, במפלס הגבוה מחוף הכנרת. שרידי המבנים שנתגלו בחפירה במלון אביב מחזקים את טענתו של הרטל.

המחקר מלמד שהעיר התרחבה בתקופות הביזנטית והאומיית עד חוף הכנרת, ואכן נתגלו שרידים מתקופות אלה בחפירה הנוכחית. ייתכן ששרידי המבנה משטח A מעידים על מבנה ציבור שהיה קיים במקום זה מראשית התקופה הביזנטית. העיר נהרסה קשות ברעידת האדמה של שנת 749, ועדות להרס זה נמצאה בחפירה במלון ״גלי כנרת״. נראה כי ברעש זה נהרסו גם המבנים בשטח החפירה, אך לא ניתן להוכיח זאת.

בתקופה העבאסית התרחבה העיר והגיעה לשיאה. העיר השתרעה מגן העיר בצפון עד מדרום לחמת טבריה, והמשיכה לפרוח גם בתקופה הפאטימית. במחצית השנייה של המאה הי״א ניטש מרבית שטח העיר, והיא התכנסה אל מצפון לשטח החפירה. הממצאים מהחפירה מעידים על פעילות שהייתה מחוץ לשטח העיר. עדות לפעילות דומה, אם כי בקנה מידה קטן יותר, נמצאה גם בחפירה במלון ״גלי כנרת״.

מן התקופה הצלבנית מוכרת בטבריה המצודה (סטפנסקי 2009) הממוקמת בשטח העיר העות׳מאנית. עד כה תועדו שרידים מעטים מתקופה זו מחוץ לשטח המצודה. בחפירה נחשפה שכבה מתקופה זו, ובה יסודות של קירות. ממצא כלי החרס מתקופה זו ייחודי וחשוב ללימוד מכלול כלי החרס של טבריה הצלבנית (ר׳ Stern, this volume). שטח החפירה נותר מחוץ לתחומי העיר עד לבנייתה מחדש בראשית המאה הכ׳.

---

[4] הזכוכית מחפירה זו נמצאת בתהליכי עיבוד על ידי המחברת (יג״ר).

נספח 1. קטלוג המטבעות[i]

מס׳	שטח/ לוקוס	סל	משקל (גרם)	קוטר (מ״מ)	ציר	פנים	גב	תאריך (לסה״נ)	מיטבעה	הפניות	ר״ע
351–361 לסה״נ											
1	B/115	1061	2.01	16	↑	[- - -] דיוקן לימין, עטור נזר פנינים, לבוש גלימה	[- - -] חייל דוקר פרש, ידו מורמת, נופל מסוס				119902
המאות הד׳–הה׳ לסה״נ											
2	B/115	1082	0.79	11		[- - -] דיוקן לימין	לא קריא				119903
אנסטסיוס הא׳–יוסטיניאנוס הא׳ (498–565 לסה״נ), פוליס											
3	A/48	247	8.55	31	↓	[- - -] דיוקן לימין, עטור נזר פנינים, לבוש גלימה	**M** למעלה, צלב				82727
4	A/27	178	11.26	30	¿	[- - -]	**M**				82730
יוסטיניאנוס הא׳ (527–565 לסה״נ), פוליס											
5	A/38	176	5.68	29	↑	[- - -] דיוקן לימין, עטור נזר פנינים, לבוש גלימה	**M** למעלה, צלב; משמאל: [·]; מימין: כוכב; למטה: Γ; מתחת לקו: ZΠΟΛς	537–539	אנטיוכיה	Cf. *DOC* 1:139, No. 212	82724
יוסטינוס הב׳ (565–578 לסה״נ), פוליס											
6	A/29	192	9.24	29	↓	[- - -] הקיסר ואשתו יושבים על כס מלכות	**M** למעלה, צלב; משמאל: A/N/N/O; מימין: X; למטה: A; מתחת לקו: KYZ	574/5	קיזיקוס	*DOC* 1:236, No. 123a	82731
אל־מלכ אל־עאדל נור אל־דין מחמוד (541–569 להג׳רה/1146–1174 לסה״נ), פלס											
7	B/117	1063	5.54	25		الملك العد[ل]	לא קריא			Hennequin 1985:566	19904
אמורי הא׳ (1163–1174 לסה״נ ויורשיו עד 1235)											
8	W20	223	0.86	18	↑	[+]AMALRICVS REX: צלב; עיגולים ברבעונים 1 ו־3	+[D]E IERVSALEM כנסיית הקבר		ירושלים	Cf. Metcalf 1995:Pl. 11:169	82729

[i] כל המטבעות עשויים מנחושת, חוץ ממטבע מס׳ 8, העשוי כסף סיגים. המטבעות מוצגים בסדר כרונולוגי.

נספח 1. (המשך)

מס׳	שטח/ לוקוס	סל	משקל (גרם)	קוטר (מ״מ)	ציר	פנים	גב	תאריך (לסה״נ)	מיטבעה	הפניות	ר״ע
אל־ט׳אהר גאזי (589–613 להג׳רה/1192–1216 לסה״נ), פלס											
9	מחוץ לחפירה	201	4.06	20		الملك الظاهر בתוך כוכב מתומן	الامام الناصر בתוך כוכב מתומן		חלב	Cf. Balog 1980:215, Nos. 670f	82725
אל־מלכ אל־עאדל הא׳ סיף אל־דין אבו בכר (596–615 להג׳רה/1199–1218 לסה״נ), פלס											
10	A/ מצפון לקיר 21	275	5.24	23		الدين [- - -]	לא קריא		דמשק	Cf. Balog 1980:135, Nos. 317f	82728
11[ii]	B/103	1084	4.49	23 × 25		[الدين]/الملك العادل/سيف	לא קריא		דמשק	Balog 1980:136, Nos. 322	119905
אל־מלך אל־כאמל הא׳ נאצר אל־דין מחמד (615–635 להג׳רה/1218–1237 לסה״נ), פלס											
12	B/109	1087	3.56	20		الملك الكامل/[محمود بن] ابي بكر	[الامام/المستنصربالله]امير المؤمنين		חרן	Cf. Balog 1980:175, Nos. 486–489	119901
13	A/36	179	3.97	20 × 24		الملك الكا/مل ناص	محمد [بن ابى/بكر بن] ايوب	1227–1237	דמשק	Cf. Balog 1980:169, Nos. 464–465	82732
איובי–ממלוכי (המאות הי״ג–הי״ד לסה״נ), פלס											
14	320	1545A	0.60	15		שרידי כתובת	שרידי כתובת		דמשק?		82726

[ii] ר׳ איור 17.

הפניות

אבשלום־גורני ד׳ 2002. חפירות בח׳ירבת אל־שביכה: כלי החרס. בתוך צ׳ גל, עורך. **ארץ צפון: קובץ מאמרים בארכיאולוגיה של הגליל**. ירושלים. עמ׳ 227–245.

אביעם מ׳ וגצוב נ׳ תשנ״ח. נפחייה מן התקופה הביזאנטית בחורבת עובש. **עתיקות** 34: 63–83.

אטרש ו׳ 2010. טבריה, התיאטרון הרומי. **חדשות ארכיאולוגיות – חפירות וסקרים בישראל** 122 (24.7.2010). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1381&mag_id=117 (תאריך גישה 7.6.2018).

הרטל מ׳ 2008. טבריה, ׳גלי כנרת׳. **חדשות ארכיאולוגיות – חפירות וסקרים בישראל** 120 (15.4.2008). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.asp?id=773&mag_id=114 (תאריך גישה 2.4.2013).

סטפנסקי י׳ 2009. טבריה, חצר היהודים. **חדשות ארכיאולוגיות – חפירות וסקרים בישראל** 121 (24.8.2009). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.asp?id=1182&mag_id=115 (תאריך גישה 2.4.2013).

Adan-Bayewitz D. 1993. *Common Pottery in Roman Galilee: A Study of Local Trade.* Ramat Gan.

Adan-Bayewitz D., Asaro F., Wieder M. and Giauque R.D. 2008. Preferential Distribution of Lamps from the Jerusalem Area in the Late Second Temple Period (Late First Century B.C.E.–70 C.E.). *BASOR* 350:37–85.

Avissar M. 1996. The Medieval Pottery. In A. Ben-Tor, M. Avissar and Y. Portugali. *Yoqneʿam* I: *The Late Periods* (Qedem Reports 3). Jerusalem. Pp. 75–172.

Avshalom-Gorni D. 2009. The Pottery from Strata 9–6. In N. Getzov, D. Avshalom-Gorni, Y. Gorin-Rosen, E.J. Stern, D. Syon and A. Tatcher. *Ḥorbat ʿUẓa; The 1991 Excavations* II: *The Late Periods* (IAA Reports 42). Jerusalem. Pp. 27–75.

Avshalom-Gorni D. and Shapiro A. 2015. A Pottery Workshop at Aḥihud and Its Relationship to the Jar Industry in the Northeastern Zevulun Valley and Western Galilee during the Roman Period. *ʿAtiqot* 83:67–92.

Balog P. 1980. *The Coinage of the Ayyūbids* (Royal Numismatic Society Special Publication 12). London.

Berlin A.M. 2006. *Gamla* I: *The Pottery of the Second Temple Period; The Shmarya Gutmann Excavations, 1976–1989* (IAA Reports 29). Jerusalem.

Cullen C.L. and Lledó B. 2009. Disk-Rim Bottles. In G.F. Bass, R.H. Brill, B. Lledó and S.D. Matthews. *Serçe Limani* II: *The Glass of an Eleventh-Century Shipwreck.* College Station, Tex. Pp. 191–213.

Díez Fernández F. 1983. *Cerámica común romana de la Galilea: Aproximaciones y diferencias con la cerámica del resto de Palestina y regiones circundantes.* Madrid.

DOC 1: A.R. Bellinger. *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection* 1: *Anastasius I to Maurice. 491–602*. Washington, D.C. 1966.

Hayes J.W. 1972. *Late Roman Pottery*. London.

Hennequin G. 1985. *Catalogue des monnaies musulmanes de la Bibliothèque nationale: Asie pré-mongole, les Salǧūqs et leurs successeurs.* Paris.

Johnson B.L. 1988. The Pottery. In G.D. Weinberg ed. *Excavations at Jalame: Site of a Glass Factory in Late Roman Palestine.* Columbia, Mo. Pp. 137–226.

Lester A. 2004. The Glass. In D. Stacey. *Excavations at Tiberias, 1973–1974: The Early Islamic Periods* (IAA Reports 21). Jerusalem. Pp. 167–220.

Loffreda S. 2008. *Cafarnao* VI: *Tipologie e contesti stratigrafici della ceramica (1968–2003)* (SBF Collectio Maior 48). Jerusalem.

Metcalf D.M. 1995. *Coinage of the Crusades and the Latin East in the Ashmolean Museum Oxford* (2nd ed.). London.

Peacock D.P.S. and Williams D.F. 1986. *Amphorae and the Roman Economy: An Introductory Guide.* London–New York.

Stacey D. 2004. *Excavations at Tiberias, 1973–1974: The Early Islamic Periods* (IAA Reports 21). Jerusalem.

Stern. E.J. This volume. Tiberias, Aviv Hotel: Domestic and Industrial Pottery from the Abbasid and Crusader Periods.

Walmsley A. 1995. Tradition, Innovation and Imitation in the Material Culture of Islamic Jordan: The First Four Centuries. In K. ʻAmr, F. Zayadine and M. Zaghloul eds. *Studies in the History and Archaeology of Jordan* V/2. Amman. Pp. 657–668.

Watson P. 1992. Change in Foreign and Regional Economic Links with Pella in the Seventh Century A.D.: The Ceramic Evidence. In P. Canivet and J.-P. Rey-Coquais eds. *La Syrie de Byzance à l'Islam VIIe–VIIe siècles (Actes du Colloque International Lyon–Maison de l'Orient méditerranén, Paris–Institut du Monde arabe, 11–15 septembre 1990)*. Damascus. Pp. 233–248.

Yeivin Z. 1992. Excavations at Carmiel (Khirbet Bata). *ʻAtiqot* 21:109–136.

REMAINS FROM THE ROMAN UNTIL THE CRUSADER PERIODS IN TIBERIAS, AVIV HOTEL

OREN ZINGBOYM, AHARON AMITAI AND DINA AVSHALOM-GORNI
(PP. 63*–88*)

In 1996 and 2008, two excavation seasons (Areas A, B; Plans 1, 2) were undertaken in the precincts of the Aviv Hotel in Tiberias prior to the construction of new wings, on behalf of the Israel Antiquities Authority (Fig. 1). Five strata were identified: architectural remains from the Roman period (Stratum 5; 50 BCE–late third century CE); part of a mosaic pavement, the remains of a building and a plastered pool from the Byzantine–Umayyad periods (Stratum 4; fourth–eighth centuries CE); wall segments from the Abbasid period (Stratum 3; ninth–eleventh centuries CE); a reservoir and the corner of a building from the Crusader period (Stratum 2; twelfth–thirteenth centuries CE); and remains of a modern building and refuse (Stratum 1; twentieth century).

Stratum 5 (The Roman Period). Both excavation areas yielded architectural remains. The remains in Area A (W66, L57) date to the Late Roman period, while those in Area B (W12, W4, W3; Figs. 2–4) were dated to the Early Roman period (first century BCE).

Stratum 4 (The Byzantine–Umayyad Periods). In Area A (Plan 1; Figs. 5, 6), part of a structure containing two building phases was excavated. In Phase 1, a section of a mosaic pavement made of small tesserae with a central geometric motif (L52; Fig. 7) was preserved. This phase was attributed to the early Byzantine period (fourth century CE). In Phase 2, the remains of a building with a central courtyard paved with basalt slabs (L48; Fig. 6) were exposed, as well as a stylobate, on which columns had been erected. Remains of the same floor were also exposed south of the stylobate (Fig. 8); however, they were dismantled and therefore, are absent from the plan. In the center of the eastern wall of the courtyard (W16) was an opening with a preserved threshold (Fig. 9) that led to the building's eastern rooms. A section of a paving of basalt slabs (L44), similar to that of the courtyard, was found here too. A stone bench (Fig. 10) was installed next to W31 in the western part of the courtyard. Wall 64 contained an opening leading to the western part of the building. West of W64 and abutting it and W40, was a plaster floor (L51) laid over a layer of small pebbles. Based on the numismatic (see Appendix 1) and ceramic (Fig. 21) finds, the building was probably built in the fifth century CE and was occupied until the late Byzantine–early Umayyad period.

In Area B (Plan 2), part of a plastered pool (L115; Fig. 11) was exposed. Coins from the fourth–fifth centuries CE were recovered from it (see Appendix 1: Coin Nos. 1, 2), as well as pottery fragments from the Byzantine and Umayyad periods (sixth–eighth centuries CE; Figs. 19:1–3; 21:5).

Stratum 3 (The Abbasid Period). Wall 18 in Area A was constructed above the Stratum 4 courtyard (L38, L48); this wall rendered the courtyard unusable. Traces of well-built walls, found in the northeastern side of Area B (Fig. 12), were damaged when the Stratum 2 reservoir was constructed (L126, see below). Further remains were discovered on the southwest side of the area, but they had been damaged by modern development (Stratum 1). Their fragmentary preservation prevents a reconstruction of the buildings' plans, but two construction phases can be discerned: Phase 1 includes W7 and W14, which probably formed the corner of a building (Fig. 13), and L109, which contained a stone collapse and Abbasid potsherds (see Stern, this volume: Fig. 1). Phase 2 comprises the corner formed by W5A and W13 (Fig. 12).; however, their poor state of preservation makes it impossible to date their construction with any certainty.

Stratum 2 (The Crusader Period). The remains of a reservoir were uncovered on the northern side of Area B (Loci 122, 126, 127; 2.5 × 3.5 m, c. 3 m deep; Figs. 14–16; Plan 2). The walls (W6, W13) and floor (L127) were coated with hydraulic plaster. The reservoir had been covered with a vault, in the top of which was a small opening to channel water. Numerous potsherds dating to the twelfth and thirteenth centuries CE were found in the installation, including a glazed bowl bearing the image of a warrior. The bowl, dated to the late twelfth–early thirteenth centuries CE (see Stern, this volume: Figs. 4:8; 5), and a coin from the first half of the thirteenth century CE (see Appendix 1: Coin No. 12), indicate the final period during which the reservoir was in use.

Part of the corner of a building and a cistern were exposed in the south of the area. A small elliptical pool (L103; 1.75 × 3.5 m), whose floor and lower walls were plastered, was discovered northeast of W1. The plaster, which also covers part of W1, shows that the wall and the cistern were in use at the same time. Another fragment of the bowl with the warrior figure was recovered (see Stern, this volume: Figs. 4:8), as well as coins from the second half of the twelfth to the first half of the thirteenth centuries CE (see Appendix 1: Coin Nos. 7, 11 and 12; Fig. 17).

The excavations exposed remains of the city of Tiberias from the Early Roman period to the present day. Pottery vessels from the Roman (Fig. 18), Byzantine (Figs. 19, 20), Umayyad (Fig. 21), Abbasid and Crusader (see Stern, this volume) periods were retrieved, as well as 24 coins, 14 of which were identified (studied by D.T. Ariel, D. Syon and R. Kool; see Appendix 1) and glass fragments (studied by Y. Gorin-Rosen).

The pottery from the Roman period consisted only of local vessels (Fig. 22), whereas the finds from the Byzantine and Umayyad periods (Figs. 23, 24) include quite a few imported bowls and amphorae. It is not clear whether the presence of the imported vessels is a matter of individual preference or an indication of an economic or political change. This phenomenon might also point to a shift in population, i.e., the residing of a non-Jewish population within the precincts of the well-known Jewish settlement in Tiberias.

The town suffered extensive damage during the 749 CE earthquake, which probably also destroyed the buildings unearthed in the current excavation area. In the Abassid period,

the town expanded to its maximum size, extending from the municipal park in the north to south of Ḥammat Tiberias. The excavation also exposed remains from the Fatimid period, when the town continued to flourish. The Stratum 2 Crusader remains attest that Crusader-period Tiberias extended beyond the confines of the citadel, located within the Ottoman city.

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Location of the excavations at the Aviv Hotel (Areas A and B) and adjacent excavations.
Plan 1. Area A, plan and sections.
Plan 2. Area B.
Fig. 2. Area B, W4, looking southeast.
Fig. 3. Area B, W12 with L128 to its left, looking northeast.
Fig. 4. Area B, W3, looking north.
Fig. 5. Area A, looking east; in the center is a mosaic floor (L52), to its left—a stone courtyard paving (L48), ant in the foreground—a plaster floor (L51).
Fig. 6. Area A, the stone floor (L48), the stylobate (W67) and the bench at the foot of W31, looking west.
Fig. 7. Area A, mosaic floor (L52), looking west.
Fig. 8. Area A, floor (L47) above the mosaic foundation, looking northwest.
Fig. 9. Area A, the threshold in W16, looking east.
Fig. 10. Area A, stone bench above floor (L48) and next to W31, looking west.
Fig. 11. Area B, plastered pool (L115), looking east.
Fig. 12. Area B, general view to the west.
Fig. 13. Area B, W7 and W11, looking east.
Fig. 14. Area B, reservoir (L126), vault and W6, looking west.
Fig. 15. Area B after vault was exposed, looking east.
Fig. 16. Area B, looking into the reservoir after removal of the vault.
Fig. 17. Coin No. 11.
Fig. 18. Roman pottery.
Fig. 19. Local Byzantine pottery.
Fig. 20. Imported bowls from the Byzantine period.
Fig. 21. Umayyad pottery.
Fig. 22. Distribution of the Roman-period pottery.
Fig. 23. Distribution of the Byzantine-period pottery.
Fig. 24. Distribution of the Umayyad-period pottery.